אוכל שהוצא מתחומו בשבת

שאול דוד בוצ'קו[1]

שומרי שבת הנמצאים בצה"ל נתקלים לעיתים במצבים מצערים בהם ההוראות לשמירת השבת אינן נשמרות. אחד מהמצבים עליו נשאלתי הוא מקרה בו אוכל מובא לעמדות החיילים במהלך השבת. האם מותר לחיילים להנות מהאוכל?

כדי להביא את האוכל לעמדות המרוחקות נעשה איסור 'הבערה' בנסיעה ברכב, וגם איסור הוצאת האוכל מרשות לרשות. אלא שאנו לא נעסוק בכך כעת, אלא נתמקד בשאלה נוספת: מה דינו של אוכל שיצא מחוץ לתחום?

מקור הדין

ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחוספס דק ככפור על הארץ. ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, כי לא ידעו מה הוא, ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן יי לכם לאכלה ...ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום ליי, היום לא תמצאוהו בשדה. ששת ימים תלקטוהו, וביום השביעי שבת לא יהיה בו... ראו כי יי נתן לכם השבת, על כן הוא נותן לכם ביום השישי לחם יומים, שבו איש תחתיו, **אל יצא איש ממקומו ביום השביעי** (שמות פרק טז)

מפסוקים אלו למדו חכמים שאסור לו לאדם לצאת ממקומו אל מחוץ ל'תחום':

'ממקומו - אלו אלפים אמה (עירובין נא, ע"א)

כאשר האדם נמצא בתוך העיר אזי העיר כולה נחשבת כ'מקומו' ולכן האיסור הוא על יציאה מחוץ לתחומה של העיר, כלומר התרחקות של יותר מאלפיים אמה (912 מטר).

לדעת רבי עקיבא דין זה הוא מן התורה: יציאה מחוץ ל-12 מיל (כ-11 ק"מ) מהעיר היא וודאי איסור תורה, ובכך עוסק הפסוק (בהוצאה למרחק של יותר מאלפיים אמה אך פחות מ-12 מיל – ישנה מחלוקת מה יסבור ר"ע[2]). לעומתו סוברים חכמים שדרשת חז"ל היא 'אסמכתא' בלבד: התורה אוסרת להוציא חפץ מרשות לרשות, ובכך עוסק הפסוק, אולם הוצאה מחוץ לתחום היא איסור מדברי חכמים.

להלכה נפסק כי הוצאה מחוץ לאלפיים אמה היא מדרבנן (שו"ע תד, א, ומשנ"ב ז), אולם כיצד נפסקה ההלכה בהוצאה מחוץ ל-12 מיל? מהבבלי משמע שהלכה כחכמים והאיסור הוא מדרבנן, אך מהירושלמי משמע שהלכה כרבי עקיבא, והאיסור הוא מן התורה.[3] והרמב"ם והסמ"ג פסקו כר"ע, ואילו הרמב"ן הרא"ש והרשב"א ורוב הראשונים פסקו כחכמים. דעת השולחן ערוך והרמ"א אינה ברורה, אך מסימן ת"ד משמע ששניהם סוברים שהאיסור הוא מן התורה, שהרי הביאו דוגמא שבה יש תחום מדאורייתא (ראה משנ"ב תד, סק"ז).

במקרה בו אנו עוסקים לא מדובר באיסור על האדם לצאת מתחומו אלא באיסור על החפץ לצאת מתחומו. נראה שלכל הדעות זהו איסור מדברי חכמים.

מעתה עלינו לדון מה יהיה דינו של האוכל לאחר שהאיסור כבר נעשה.

דין אוכל שהוצא מתחומו

---

[1] בעריכת הרש שמואל ישמח שהוסיף הערות חשובות

[2] בשאילתות (בשלח, מח) משמע שהוא מדאורייתא, ובהעמק שאלה (שם, אות ג) ביאר שהוא מדרבנן, ובמשנ"ב (תד, סק"ז) הבין שכך דעת השו"ע.

[3] ובדעת הרי"ף נחלקו הראשונים: הרמב"ן סובר שדעת הרי"ף כחכמים. ובעל המאור חלק עליו בהבנת הרי"ף.

האם מותר לאכול את המאכלים שהוצאו חוץ לתחומם? מה יהיה דינו של אוכל שהוצא מהבסיס בג'יף, אך לבסוף הוחזר לבסיס תוך כדי השבת? יש מקום לומר שלא נעשה כאן איסור ברור, שהרי בסופו של דבר המאכל נשאר במקומו. אולם ניתן לומר כי נעשו כאן שתי איסורים: בתחילה האוכל הוצא מהבסיס באיסור, ואחר כך נעשה איסור נוסף והאוכל שוב הועבר מרחק רב במהלך השבת. מהי ההתייחסות הנכונה למקרים האלה?

במסכת עירובין (מא, ע"ב) מובאת מחלוקת בדבר בין תנא קמא שמתיר ורב פפא האמורא סובר כמותו ובין רבי אליעזר בן יעקב שאוסר. מהסוגיא עולה כי אוכל שיצא חוץ לתחומו אסור לדעת רבי אליעזר בן יעקב בין אם יצא במזיד בין אם יצא בשוגג ולדעת תנא קמא ורב פפא האוכל מותר אם הוצא השוגג, אבל אם הוצא במזיד, גם הם מודים שהוא אסור. וכששב למקומו מותר לדעת רבי אליעזר בן יעקב רק כאשר העבירה נעשתה בשוגג, ולדעת תנא קמא ורב פפא הוא מותר גם במזיד.

<u>פסיקת ההלכה במחלוקת התנאים</u>

האם הלכה כתנא קמא ורב פפא או כדעת ר' אליעזר בן יעקב?

יש ראשונים שסברו כי יש לפסוק כמו השיטה המחמירה, שהרי הברייתא (גיטין סז, ע"א) מביאה כי 'משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי', והסביר רש"י: "לא לימד הרבה כשאר חבריו, אלא מה שאומר בבית המדרש נקי הוא, שהלכה כמותו לעולם". אמנם למרות זאת תוספות (עירובין מב, ע"א, ד"ה 'מכלל') הקלו בדבר:

> נראה דהלכתא כתנא קמא. ואף על גב דקיימא לן 'משנת רבי אליעזר קב ונקי' הכא לא קיימא לן כוותיה אלא כרבנן, כיון דסבר רב פפא כרבנן. ואף בשוגג שלא במקומן נראה דהלכתא כתנא קמא דשרי...

לדעת בעלי התוספות אנו פוסקים כדעת רב פפא, שהרי 'הלכה כבתראי'. רב פפא האמורא ראה את דברי התנא ר' אליעזר בן יעקב ובכל זאת פסק כתנא קמא, ולכן כך עלינו לפסוק. לפי זה אם חזרו למקומן צריך להיות מותר גם במזיד.

אמנם בדברי הרמב"ם ראינו סתירה בפסקיו:

בהלכות יום טוב פסק כמקילים:

> הל' יו"ט (ה, י): חפצי הפקר הרי הן כרגלי מי שזכה בהן, וחפצי הגוי קונין שביתה במקומן ויש להן אלפים אמה לכל רוח ממקומן, גזירה בעלים גוי משום בעלים ישראל. פירות שיצאו חוץ לתחומן וחזרו - אפילו במזיד לא הפסידו את מקומן, מפני שהן כאדם שיצא באונס וחזר באונס

ובהלכות שבת פסק כמחמירים:

> הל' שבת (ו, כד): פירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו, בשוגג יאכלו בשבת שהרי לא נעשה בגופן מעשה ולא נשתנו, במזיד לא יאכלו עד מוצאי שבת

כיצד יש ליישב את פסקיו הסותרים של הרמב"ם?!

ה'מגיד משנה' מעלה את הקושיא, וגם מציע תירוץ לסתירה:

> אני מוסיף להקשות על דברי רבינו ז"ל שהוא בעצמו פסק כרב פפא בפרק ה' מהלכות יום טוב בביאור?

תירוצו של המגיד משנה מבוסס על שינוי גירסא בגמרא, לפיה אין מחלוקת בין תנא קמא ורב פפא לרבי אליעזר בן יעקב: היתרו של רב פפא עוסק ביום טוב, והאיסור של ר' אליעזר בן יעקב אינו אלא בשבת. מעתה מדוייק מדוע דווקא בהלכות יום טוב היקל הרמב"ם, ואילו בהלכות שבת החמיר בדבר.

אלא שעלינו להבין מה הסברא בחלוקה זאת? מדוע דין שבת חמור מדין יו"ט לענין זה?

כדי להבין את הדבר יש לחזור אל שורש הדברים – אל פסוקי התורה:

'אל יצא איש ממקומו ביום השבת'

מקורו של איסור תחומין עוסק דווקא בשבת. אמנם גם ביום טוב הדבר נאסר אך עיקר האיסור הוא דווקא בשבת, ומשום כך יש להחמיר בשבת לעומת יום טוב.

אם נחזור לשאלה בה פתחנו – דין מאכל שהובא בצבא באיסור – הרי שלפי הסבר זה אין לאכול ממאכלים אלו גם אם הובאו בשוגג, שהרי בשבת אנו מחמירים בכל מצב.

נוסיף עוד נקודה כדי להבין דברי הרמב"ם בצורה שלימה.

כזכור הסוגיא במסכת עירובין עסקה בשני מצבים: הראשון – כאשר החפץ שב למקומו, והשני – כאשר החפץ נשאר חוץ לתחומו. מעתה עלינו להבין: מדוע הרמב"ם משמיט את דינו של אוכל שנותר חוץ למקומו ועוסק רק בדין אוכל ששב למקומו? השמטה זאת מלמדת לדעתי שכאשר החפץ לא חזר למקומו אנו נהנים מחילול השבת ובמקרה שכזה פוסק הרמב"ם כדעת ר' יהודה הסובר שאין ליהנות ממלאכת שבת:

דתנן: המבשל בשבת, בשוגג - יאכל, במזיד - לא יאכל, דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: בשוגג - יאכל במוצאי שבת, במזיד - לא יאכל עולמית (חולין טו, ע"א)

ישראל שעשה מלאכה בשבת אם עבר ועשה בזדון אסור לו ליהנות באותה מלאכה לעולם, ושאר ישראל מותר להם ליהנות בה למוצאי שבת מיד... כיצד? ישראל שבשל בשבת במזיד למוצאי שבת יאכל לאחרים, אבל לו לא יאכל עולמית, ואם בשל בשגגה למוצאי שבת יאכל בין הוא בין אחרים מיד, וכן כל כיוצא בזה (רמב"ם, שבת ו, כג)

רבי יהודה עוסק באיסורי תורה, ומכיון שדין תחומין יסודו מדאורייתא פסק הרמב"ם כמותו גם בנידון שלנו.

לפי הסבר זה עולה כי במקרה שלנו על החיילים להימנע מאכילת המאכלים שהובאו ברכב, שהרי האוכל הוא חוץ למקומו, ובזה אין ליהנות מהאוכל גם אם הובא בשוגג.

שיטת המחבר

אמנם בשולחן ערוך נושבת רוח אחרת, ולדעתו אין הבדל בין שבת ליום טוב אלא דינם שוים:

פירות שהוציאו חוץ לתחום והחזירום, אפילו במזיד - לא הפסידו מקומם, שכל העיר להם כארבע אמות וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח כבתחלה, אם הוא יום טוב. ואם הוא שבת מותרין באכילה במקומם, ואפילו לאותו ישראל שהחזירם לצרכו במזיד. מאי טעמא? אנוסים הם. וכל זמן שלא הוחזרו והם חוץ למקומם: אם הוציאן בשוגג - מותרים לאכלם ואסור לטלטלם חוץ לד' אמות, ואם הוציאם במזיד - אסור לאכלם (שו"ע או"ח תה, ט)

- כאן פסק המחבר לקולא בין בשבת ובין ביום טוב

אלא שיש לשאול שבסימן תקטו הוא פוסק לחומרא:

דבר שאין במינו במחובר ואינו מחוסר צידה... אם באו מחוץ לתחום - אסור לאוכלן למי שהובאו בשבילו ולכל בני ביתו, אבל מותר לטלטלן בתוך ד' אמות או בתוך העיר (שו"ע, או"ח תקטו, ד-ה)

כאן המחבר אסר ולא הבחין בין שוגג למזיד.

כדי להבין דברי המחבר נביא גמרא אחרת במסכת ביצה בה רב פפא עצמו מחמיר:

אמר רב פפא: נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב.... תוך התחום – מותר, חוץ לתחום – אסור

כאן סובר רב פפא כשיטה המחמירה ולא הבחין בין שוגג למזיד, ולדעתו האוכל אסור בכל מקרה.

ויש ליישב את הסתירה שבמסכת ביצה המקרה עוסק בגוי, כמפורש בדברי רב פפא "נכרי שהביא דורון..." ובסכת עירובין מדובר ביהודי שהוציא מחוץ לתחום

ועל פי חילוק זה פסק השולחן ערוך : בסימן תקטו השולחן ערוך מחמיר כאשר גוי עשה את האיסור, ובסימן תה מקל כאשר האיסור נעשה על ידי יהודי[4].

מה הסברא להקל דווקא ביהודי? הלא לכאורה ההיגיון מחייב את ההיפך? נוכל להסביר את הדבר על פי הלכה אחרת: אין ליהנות מחילול שבת שנעשה על ידי יהודי, ויש להמתין עד למוצאי שבת. אולם בגוי שעשה מלאכה בשבת עבור יהודי אנו מחמירים יותר: יש להמתין עד שיעבור די זמן במוצאי שבת בו המלאכה יכלה להיעשות (– 'בכדי שייעשו'). מה הסיבה לכך? החשש שיהודי יפנה לחבירו ויבקש ממנו לעשות מלאכה בשבת הוא קלוש. יראת השמים טבועה בנו, ולא נבקש מחבר לחלל את השבת. לעומת זאת הגוי אינו מצווה על השבת, ולכן יש חשש שיהודים ירשו לעצמם בקלות לבקש ממנו לעשות מלאכות עבורם. משום כך חכמים דאגו שמי שעושה כך לא ירוויח מאומה ממעשהו, שהרי גם במוצאי שבת יהיה עליו להמתין עד 'בכדי שייעשו'. כך הדבר גם בדין תחומין: חכמים החמירו בגוי יותר מביהודי משום שאצל הגוי יש חשש גדול יותר שייעשו איסורים.

לדעת השו"ע יוצאת קולא גדולה: אוכל שהובא בשבת על ידי יהודי מחוץ לתחום מותר באכילה אם הבאתו נעשתה בשוגג.

<u>הפסיקה למעשה:</u>

מה יהיה הדין לפי השולחן ערוך בנידון שלנו: האם הבאת האוכל בצבא נחשבת 'שוגג' או 'מזיד'? נראה כי יש לחלק בין המקרים: כאשר האוכל הובא על ידי הוריו של אחד החיילים הרי שיש מקום להתייחס אליהם כשוגגין. מדובר באנשים שלא יודעים מהי השבת, ולא זכו לטעום מהתורה, ולכן מצד הלכות תחומין יהיה מותר ליהנות מהאוכל. אמנם כעצה טובה הייתי ממליץ להימנע מכך, שהרי כאשר רואים שהדתי נהנה מהמאכלים שהובאו באיסור הדבר נראה לא מובן ויש כאן נזק תדמיתי לשבת ולשומריה. אמנם כאשר האוכל הובא על ידי הצבא הדין לדעתי שונה: אמנם נהג הג'יף הוא שוגג, ולכן יש מקום לדברי מי שיתיר את הדבר, אך לדעתי יש לדון אותו כמזיד. מדוע? משום שהחייל הוא חלק מהמערכת הצבאית. המערכת הצבאית יודעת מהם איסורי שבת, יש בה רבנים ופקודות לשמירת השבת. כאשר הפקודות אינן נשמרות, נחשב הדבר כחילול שבת במזיד, ולכן גם לשיטת השולחן ערוך אין לאכול את האוכל שהובא מהבסיס לעמדות.

כאשר האוכל מובא על ידי סיור בטחוני שבין כך היה צריך לסייר באותם עמדות, בכך יש מקום לסמוך על הסברות המקלות בדבר – מצד שהאוכל היה מעל עשרה טפחים (שו"ת מלומדי מלחמה סי' סה), וטעמים נוספים. אמנם גם במקרה שכזה אם היה ניתן להביא את האוכל לפני השבת הרי שבאופן עקרוני יש להחמיר בכך, כדי לא לגרום לרפיון בשמירת הפקודות השומרות על השבת. כשהאוכל חיוני ונצרך לפעילות הבטחונית נוכל להקל בהתאם לנסיבות.

כששומרי השבת מוכנים לסבול למענה אזי היא נשמרת כייאות. שם שמים מתקדש בכך, וכל הסביבה רואה עד כמה חשובה השבת הקדושה לישראל קדושים.

---

[4] בבית יוסף (סי' תה) מביא השו"ע את הסתירה בין פסקי הרמב"ם ומציין לתירוצו של ה'מגיד משנה' ("וכבר האריך הרב המגיד..."), ולא לתירוץ שהובא כאן, אמנם המעיין בסוף דברי ה'מגיד משנה' יראה שיש בדבריו רמז לתירוצו של השו"ע.